

Louis Michaelson

Κομμουνισμός, Οργάνωση και Συνείδηση

**Μια Κριτική στην ‘Εκλειψη κι Επανεμφάνιση του
Κομμουνιστικού Κινήματος’ των Μπαρώ και Μαρτέν**

(1974)

Εισαγωγικό Σημείωμα της Μετάφρασης

Ο Louis Michaelson [a.k.a Adam Cornford] υπήρξε μέλος της καταστασιακής ομάδας *For Ourselves*, η οποία δραστηριοποιήθηκε στην Καλιφόρνια στις αρχές της δεκαετίας του '70. Αργότερα, ο Michaelson συμμετείχε στην έκδοση της επιθεώρησης *Processed World*.

Στο κείμενο που ακολουθεί, ο συγγραφέας ασκεί γόνιμη κριτική στη συλλογή κειμένων των Ζαν Μπαρώ [a.k.a Ζιλ Ντωβέ] και Φρανσουά Μαρτέν που δημοσιεύτηκαν στα αγγλικά το 1974 υπό τον γενικό τίτλο “Εκλειψη κι Επανεμφάνιση του Κομμουνιστικού Κινήματος” (για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. την ελληνική έκδοση που πραγματοποιήθηκε από την ομάδα Κόκκινο Νήμα το 2002, στην οποία περιλαμβάνεται επίσης μια σειρά άλλων κειμένων του Ντωβέ).

***Πριονιστήριο το Χρυσό Χέρι
Σεπτέμβρης 2009***

Η ανάγνωση της ‘Εκλειψης κι Επανεμφάνισης του Κομμουνιστικού Κινήματος’ των Μπαρώ και Μαρτέν αποτελεί μια αναζωογονητική εμπειρία. Οι συγγραφείς πραγματεύονται επαρκώς ορισμένα σημαντικά στοιχεία της επαναστατικής θεωρίας και, επομένως, διατυπώνουν μια καινούρια αντίληψη για το επαναστατικό κίνημα και για τη φύση του καπιταλισμού. Μια από τις πιο ευχάριστες πλευρές της ανάγνωσης αυτού του βιβλίου είναι η προθυμία των συγγραφέων να αποδώσουν τα εύσημα εκεί όπου χρειάζεται να το κάνουν (σε αντίθεση με ορισμένες άλλες υπερ-αριστερές ή “μετα-καταστασιακές” ομάδες) – στον Πάνεκουκ, στον Μπορντίγκα ή στην Καταστασιακή Διεθνή (Κ.Δ.). Η εισαγωγή του Μπαρώ, ειδικότερα, αναγνωρίζει αυτό το

τελευταίο χρέος, καθώς αποδίδει έμφαση στην αντι-πολιτική φύση του πραγματικού κομμουνιστικού κινήματος και στην αντιδραστική στάση του αριστερού μιλιτάντ που βιώνει το διαχωρισμό ανάμεσα «στις αληθινές ανάγκες του – τους λόγους για τους οποίους δεν μπορεί να υπομείνει τον υφιστάμενο κόσμο – και τη δράση του, την προσπάθειά του να αλλάξει τον κόσμο». Έτσι, η επαναστατική δραστηριότητα πραγματοποιείται – γίνεται ένας εξωτερικός, ηθικός σκοπός που πρέπει να υπηρετηθεί και, επομένως, παύει να είναι επαναστατική. Ο Μπαρώ θεμελιώνει εδώ άμεσα την προέλευση και το πεδίο της επαναστατικής θεωρίας και πρακτικής στην καθημερινή ζωή του επαναστάτη, όπως έκανε και η Κ.Δ.

Από κοινού με την Κ.Δ., επίσης, οι Μπαρώ και Μαρτέν τονίζουν επανειλημμένα ότι η κεντρική κοινωνική σχέση στον καπιταλισμό είναι η μισθωτή εργασία και ότι το κεντρικό χαρακτηριστικό του καπιταλισμού ως τρόπου παραγωγής είναι η διάκριση ανάμεσα στην αξία χρήσης και την ανταλλακτική αξία που, μολονότι έλκει την καταγωγή της από την προκαπιταλιστική εμπορευματική ανταλλαγή, αναπτύσσεται πλήρως μόνο στον καπιταλισμό. Η πώληση ή αλλοτρίωση της εργασίας – δηλαδή ο διαχωρισμός των παραγωγών από τα μέσα παραγωγής – και η απονομή μιας αφηρημένης ποσοτικής αξίας στο προϊόν που παράγουν δεν είναι παρά οι δύο πλευρές της κοινωνικής σχέσης που είναι γνωστή ως Κεφάλαιο. Από κοινού με την Κ.Δ., οι Μπαρώ και Μαρτέν τονίζουν ότι το “ελάχιστο πρόγραμμα” του κομμουνισμού είναι η άμεση κατάργηση της μισθωτής εργασίας και, επομένως, της ανταλλακτικής αξίας και της παραγωγής που υπαγορεύεται από τις προσταγές της ανταλλακτικής αξίας και της συσσώρευσής της με τη μορφή της υπεραξίας. Τέλος, οι Μπαρώ και Μαρτέν αναγνωρίζουν – από κοινού με την Κ.Δ. και τους συμβουλευτικούς κομμουνιστές – ότι οι λεγόμενες σοσιαλιστικές και κομμουνιστικές χώρες είναι, στην πραγματικότητα, καπιταλιστικές (κρατικοκαπιταλιστικές), διότι η μισθωτή εργασία και η συσσώρευση κεφαλαίου εξακολουθούν να υπάρχουν εκεί, όπως και στον “καπιταλιστικό κόσμο”. Μεγάλο μέρος του βιβλίου είναι αφιερωμένο σε μια κριτική της υπερ-αριστεράς, δηλαδή του κινήματος που ξεκίνησε με την παραίτηση του Γκόρτερ από την Γ' Διεθνή το 1920, συνεχίστηκε στη Γερμανία με το *KAPD* και το *AAUD* και, μετά την ήττα του από το σταλινισμό, διατηρήθηκε ως θεωρητική παράδοση στα γραπτά των Πάνεκουκ, Κορς, Μάττικ και άλλων. Σήμερα, αντιπροσωπεύεται από ομάδες όπως οι *ICC*, *Revolution Internationale*, *Internationalism* και *Root & Branch*.

Η κύρια πρόθεσή μου εδώ δεν είναι να “υπερασπιστώ” αυτές τις ομάδες: μια τέτοια υπεράσπιση αφήνεται καλύτερα στις ίδιες τις ομάδες. Ωστόσο, ορισμένες πλευρές της κριτικής του Μπαρώ αφορούν άμεσα τη δική μου θεωρία και εκείνη των συντρόφων μου, και σε αυτές τις πλευρές κυρίως θα προσπαθήσω να απαντήσω, ψηλαφώντας αυτά που πιστεύω ότι αποτελούν σοβαρά σφάλματα εκ μέρους του αναφορικά με την ερμηνεία της συμβουλευτικής-κομμουνιστικής θεωρίας.

Οι βασικές κατηγορίες που προσάπτει ο Μπαρώ στους συμβουλευτικούς – από τον Πάνεκουκ μέχρι σήμερα – μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

«Η θεωρία της διεύθυνσης της κοινωνίας μέσω των εργατικών συμβουλίων δε λαμβάνει υπόψη τη δυναμική του καπιταλισμού... Το είδος του σοσιαλισμού που προτείνει δεν είναι παρά ο καπιταλισμός – δημοκρατικά διευθυνόμενος από τους εργάτες».

Λενινισμός και Υπεραριστερά (σελ. 104)

Πολύ ωραία, εφόσον κάποιος με αυτή τη θεωρία εννοεί τη θεωρία του αναρχο-συνδικαλισμού, τη Γαλλική CFDT ή τη Γιουγκοσλαβική ‘αυτοδιαχείριση’ (την οποία, περιέργως, ο Μπαρώ δεν αναφέρει πουθενά).

Ωστόσο, υπάρχουν διάφορες θεωρίες ‘αυτοδιεύθυνσης’. Ίσως πολλές υπερ-αριστερές ομάδες δεν έχουν αντιμετωπίσει σοβαρά το ζήτημα της μισθωτής εργασίας και της ανταλλακτικής αξίας και δεν έχουν προχωρήσει μέχρι την αποφασιστική τους άρνηση. Από την άλλη πλευρά, κάποιες άλλες ομάδες – όπως η ομάδα *Internationalism* – το έχουν κάνει με σαφήνεια. Ακόμα και ο ίδιος ο Μπαρώ αναφέρεται επιδοκιμαστικά σε ένα άρθρο (‘*Κρατικός Καπιταλισμός και ο Νόμος της Αξίας*’) που πραγματεύεται αυτά τα ζητήματα και δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα της συγκεκριμένης ομάδας: παρόλα αυτά, δεν αναγνωρίζει την επανειλημμένη διακήρυξή τους ότι η κατάργηση της μισθωτής εργασίας αποτελεί ένα από τα πρώτα καθήκοντα της κομμουνιστικής επανάστασης. Παρόμοια, η Βρετανική Αριστερή-Κομμουνιστική ομάδα *World Revolution* διακηρύττει: «Εμείς οι εργάτες έχουμε ένα μόνο πρόγραμμα: την κατάργηση της μισθωτής εργασίας». Η – εσκεμμένη ή μη – σύγχυση ανάμεσα στη θεωρία αυτών των

ομάδων και στις διάφορες συνδικαλιστικές ή ‘συμβουλευτικές-καπιταλιστικές’ ιδεολογίες συνιστά μια άδικη κριτική.

Το ερώτημα που αφορά τον ακριβή τρόπο με τον οποίο οι σχέσεις που βασίζονται στην αξία θα εξαλειφθούν μετά την ανατροπή του καπιταλιστικού κράτους και τη μετατροπή των επιχειρήσεων σε κοινωνική ιδιοκτησία αντιμετωπίζεται – ως συνήθως – με μεγάλη ασάφεια στα κείμενα του Μπαρώ. Διαβάζοντας τον Μπαρώ, κάποιος θα πίστευε ότι ο Μαρξ δεν είχε αναλογιστεί ποτέ τις δυσκολίες που θα εμπεριέχονταν σε αυτό το “μεταβατικό στάδιο”. Ωστόσο, αυτό δεν είναι αλήθεια. Ας αναφέρω μονάχα ένα από τα πολλά τέτοια αποσπάσματα που υπάρχουν στο έργο του Μαρξ:

«Στην περίπτωση της κοινωνικοποιημένης παραγωγής, το χρήμα-κεφάλαιο εξαλείφεται. Η κοινωνία διανέμει την εργασιακή δύναμη και τα μέσα παραγωγής στους διάφορους παραγωγικούς κλάδους. Οι παραγωγοί ίσως παίρνουν χάρτινα κουπόνια που τους επιτρέπουν να λαμβάνουν από την κοινωνική προσφορά καταναλωτικών αγαθών μια ποσότητα που αντιστοιχεί στο χρόνο της εργασίας τους. Αυτά τα κουπόνια δεν αποτελούν χρήμα. Δεν κυκλοφορούν.»

Μαρξ, Κεφάλαιο (Τόμος II), σελ. 358, New World Paperbacks (1967)

Ένα τέτοιο σύστημα θα μπορούσε να προσαρμοστεί, ίσως με τη μορφή μιας “υπερωριακής ανταμοιβής” που θα διασφαλίζει τη διεκπεραίωση ιδιαίτερα πληκτικών, βρώμικων ή δυσάρεστων έργων τα οποία δε θα έχουν ακόμα εξαλειφθεί μέσω της αυτοματοποίησης, ή χάρη στη βοήθεια άλλων μορφών της ανθρώπινης εφευρετικότητας. Ίσως θα προσέφερε στους συγκεκριμένους παραγωγούς περισσότερο χρόνο ενασχόλησης με τους υπολογιστές, σπάνια αγαθά (όπως ένα κρασί που παρασκευάζεται μόνο σε ένα χωριό της Γαλλίας) ή κάποια άλλη απόλαυση που δε θα υπάρχει ακόμα σε αφθονία στα πρώτα χρόνια της κομμουνιστικής κοινωνίας.

Ευτυχώς για εμάς, η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων από την εποχή του Μαρξ μάς παρέσχε ένα μέρος της λύσης σε αυτό το πρόβλημα. Στην περίοδο της τυπικής κυριαρχίας του κεφαλαίου (η οποία – όπως περιγράφεται από την *Invariance*, την *Negation* και άλλες μετα-Μπορντιγκιστικές ομάδες – διήρκεσε περίπου μέχρι τις αρχές του αιώνα) η παραγωγή γινόταν ολοένα περισσότερο κοινωνική, ενώ η κατανάλωση παρέμενε σε μεγάλο βαθμό ατομική

και βασιζόταν στην *οικογενειακή* μονάδα. Ωστόσο, καθώς το κεφάλαιο κυριάρχησε όχι μόνο στην παραγωγή αλλά και στην κυκλοφορία, η κατανάλωση κοινωνικοποιήθηκε επίσης. Για παράδειγμα, ο εργάτης στον 19^ο αιώνα έπρεπε να αγοράζει και να καταναλώνει ατομικά (ή με την οικογένειά του) όχι μόνο τα φαγητό και το ποτό αλλά επίσης την πληροφόρηση, την ιατρική φροντίδα, τα μέσα για τη θέρμανση και το φωτισμό του σπιτιού του, τον πάγο για τη συντήρηση του φαγητού κ.λ.π. Στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία, αυτά τα αναγκαία αγαθά καταναλώνονται συλλογικά μέσω των σχολείων και των κολεγίων, των ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών δικτύων, των νοσοκομείων και των κλινικών, καθώς επίσης μέσω των δικτύων κοινής ωφέλειας που παρέχουν νερό, φωταέριο και ηλεκτρικό ρεύμα. Επίσης, τα μέσα επικοινωνίας έχουν αναπτυχθεί και κοινωνικοποιηθεί σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι στις μέρες του Μαρξ (με τα μέσα μαζικής μεταφοράς, το αυτοκίνητο και το τηλέφωνο). Αν αναλογιστεί κανείς, επιπλέον, ότι το ενοίκιο θα είναι μια από τις πρώτες εκδηλώσεις της σχέσης-κεφάλαιο που θα εξαφανιστούν, γίνεται αντιληπτό ότι σχεδόν το σύνολο της κατανάλωσης έχει ήδη κοινωνικοποιηθεί και, επομένως, δεν απαιτούνται κουπόνια εργασίας για τη διευκόλυνση της διανομής. Όπως είπα παραπάνω, ένα τέτοιο σύστημα θα χρειαζόταν μόνο για αγαθά και υπηρεσίες που εξακολουθούν να μην υπάρχουν σε αφθονία και πρέπει να καταναλώνονται λιγότερο ή περισσότερο ατομικά.

Σε κάθε περίπτωση, ο τρόμος απέναντι ακόμα και στη συζήτηση σχετικά με το χρόνο εργασίας στην κομμουνιστική κοινωνία δε θα μας οδηγήσει πουθενά· κάτι τέτοιο ισοδυναμεί με ένα είδος 'αντι-αξιακής' ηθικολογίας. Θα προσπαθήσω να δείξω ότι η γενικευμένη αυτοδιεύθυνση και το ιστορικό της έμβρυο στα συμβούλια δεν είναι με κανένα τρόπο προσδεμένα στην αξία και, πραγματικά, ίσως προσφέρουν μέχρι σήμερα τα καλύτερα τυπικά μέσα για την υπέρβαση της αξίας.

Ο Μπαρό ισχυρίζεται ότι η συμβουλευτική θέση ίσως ήταν βάσιμη κάποτε, αλλά η εμμονή σε αυτή τη θέση σήμερα είναι κατ' ανάγκη ένοχη εξαιτίας του "φορμαλισμού" και της "επιφανειακότητάς" της:

«Την εποχή όπου το προλεταριάτο ήταν ακόμα αδύναμο και δεν μπορούσε να ενεργήσει ως τάξη, ο συμβουλευτικός κομμουνισμός ήταν ακόμα πειστικός. Η θεμελιώδης αντίφαση δεν εμφανιζόταν. Το αποτέλεσμα ήταν η

αναζήτηση μιας άλλης λύσης σε επιφανειακό επίπεδο. Σήμερα, είναι ολοένα περισσότερο αντιδραστικός. Ο κομμουνισμός θα πρέπει να υπερνικήσει την ψευδο-εργατική διεύθυνση (UCS) και την ιδεολογία της.»

Αυτό το απόσπασμα προκαλεί κατάπληξη διότι παίρνει ως δεδομένες τις απαντήσεις σε ένα πλήθος ερωτημάτων. Για παράδειγμα, αγνοεί πλήρως το γεγονός ότι ΟΛΕΣ οι συμβουλευτικές ομάδες – συμπεριλαμβανομένων των μη-μαρξιστικών όπως η *Solidarity* – αποκήρυξαν την απόφαση των εργατών της *Upper Clyde Shipyard* (UCS) να προχωρήσουν σε *work-in* ως αντεπαναστατική και ηττοπαθή ενέργεια¹. Δεν το έκαναν επειδή η ενέργεια αυτή καθοδηγήθηκε από το ΚΚ αλλά επειδή οι εν λόγω εργάτες βοηθούσαν τον καπιταλισμό συνεχίζοντας να πουλάνε την εργασιακή τους δύναμη με μειωμένους μισθούς μέχρι να βρεθεί ένας νέος καπιταλιστής ο οποίος θα εξαγόραζε την επιχείρηση! Αλλά αυτή είναι μονάχα η κορυφή του αυτο-αναιρούμενου παγόβουνου του Μπαρώ. Το κύριο ερώτημα του οποίου η απάντηση εκλαμβάνεται ως δεδομένη είναι γιατί η υπεράσπιση των εργατικών συμβουλίων ως μορφής κοινωνικού μετασχηματισμού είναι «ολοένα περισσότερο αντιδραστική».

Θα ήμουν ο πρώτος που θα συμφωνούσε ότι ο καπιταλισμός δεν είναι – όπως θα ισχυριζόταν ο Καρντάν – κυρίως ένα “σύστημα διεύθυνσης”. Όπως είπα προηγουμένως, συμφωνώ με τον Μπαρώ και τον Μαρξ ότι το κεφάλαιο είναι μια κοινωνική σχέση παραγωγής της οποίας το “υπόβαθρο” είναι η μισθωτή εργασία. Το κεφάλαιο είναι απλώς μια άλλη ονομασία της μισθωτής εργασίας εφόσον η μισθωτή εργασία γίνει κατανοητή στην ολότητά της, σε όλες τις συνεκδοχές της. Επομένως, το περιεχόμενο της κομμουνιστικής επανάστασης πρέπει πράγματι να εκφραστεί αρνητικά ως η κατάργηση της μισθωτής εργασίας σε όλες τις συνεκδοχές της.

Αλλά η θετική εκδήλωση της επανάστασης πρέπει να συμπεριλαμβάνει τη μορφή μέσω της οποίας θα γίνεται η διαχείριση της κοινωνικής ζωής και θα διευθύνεται η κοινωνική παραγωγή. Ο Μπαρώ λέει:

«Η επαναστατική ανάλυση του καπιταλισμού, η οποία άρχισε με το Μαρξ, δε δίνει έμφαση στο ερώτημα: Ποιος διευθύνει το Κεφάλαιο;»

Ωστόσο, ενώ είναι αληθές ότι ο Μαρξ δεν “έδωσε έμφαση” σε αυτό το ερώτημα, είναι εξίσου αληθές ότι ασχολήθηκε με αυτό όταν τέθηκε πραγματικά το ζήτημα της διεύθυνσης.

Το 1871, οι εργάτες του Παρισιού, αντιδρώντας στην παράλυση του καθεστώτος του Θιέρσου απέναντι στην Πρωσική εισβολή, ανέλαβαν τη διεύθυνση της κοινωνικής ζωής στην πόλη. Η Παρισινή Κομμούνα ήταν η πρώτη ιστορική περίπτωση όπου το προλεταριάτο κατέλαβε την εξουσία για τον εαυτό του και άρχισε να διεξάγει το μετασχηματισμό της κοινωνίας σύμφωνα με τις προβλέψεις του Μαρξ και του Ένγκελς. Αυτοί οι δύο κύριοι δε στάθηκαν αδιάφοροι απέναντι στην “απλή” μορφή της Κομμούνας αλλά, αντίθετα, ανέλυσαν λεπτομερώς αυτή τη μορφή· ένα μεγάλο μέρος από τον *Εμφύλιο Πόλεμο στη Γαλλία* του Μαρξ είναι αφιερωμένο στην ανάλυση της “μορφής” της Κομμούνας και στο επαναστατικό πρόγραμμά της για την προλεταριακή επανάσταση στη Γαλλία, που ανακόπηκε με τόσο τραγικό τρόπο. Ο Ένγκελς προχώρησε μέχρι το σημείο να εισηγηθεί: «Κοιτάξτε την Παρισινή Κομμούνα. Αυτή ήταν η δικτατορία του προλεταριάτου!». Ο Ένγκελς και ο Μαρξ έδωσαν επίσης μεγάλη έμφαση σε “τυπικά” σημεία όπως η ανακλητότητα όλων των αξιωματούχων της Κομμούνας και η αποφασιστική επιμονή του προγράμματος της Κομμούνας σε αυτή την αρχή της ανακλητότητας που διαπερνούσε ολόκληρη την κοινωνική διεύθυνση¹. Ο Μαρξ αποκάλεσε την Κομμούνα ως «την πολιτική μορφή – που επιτέλους ανακαλύφθηκε – της οικονομικής χειραφέτησης της εργασίας»².

Από την εποχή εκείνη, η αρχή των αυστηρά εξουσιοδοτημένων, ανακλητών εκπροσώπων ανακαλύφθηκε πρακτικά ξανά και ξανά από το προλεταριάτο. Είναι απλώς ο προφανής τυπικός τρόπος για την αποτροπή της ανάπτυξης μιας γραφειοκρατίας και για να διασφαλιστεί ότι οι αποφάσεις εκτελούνται με ακρίβεια. Κατέχει επίσης καίρια θέση στη “συμβουλευτική-κομμουνιστική” θεωρία και, επομένως, στη θεωρία της Καταστασιακής Διεθνούς.

«Η ανάλυση του Μαρξ και ο επιστημονικός σοσιαλισμός του συνολικά δεν αποτελούν προϊόν των ‘αστών

¹ Βλ. Ένγκελς, *Εισαγωγή στον ‘Εμφύλιο Πόλεμο στη Γαλλία’* (σελ. 20, New World Paperbacks, 1968).

² Βλ. Μαρξ, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στη Γαλλία*, σελ. 60.

διανοουμένων' αλλά της ταξικής πάλης εντός του καπιταλισμού σε όλα τα επίπεδά της.»

Λενινισμός και Υπερ-Αριστερά (σελ. 84)

Σωστά. Αλλά το ίδιο ισχύει για τη θεωρία του Πάνεκουκ και των συμβουλιακών κομμουνιστών, όπως παραδέχεται ο Μπαρώ στις *‘Σημειώσεις για τον Τρότσκι, τον Πάνεκουκ και τον Μπορντίγκα’* (σελ. 119). Ο Μπαρώ εδώ μοιάζει να αγνοεί το γεγονός ότι ο ‘επιστημονικός σοσιαλισμός του Μαρξ συνολικά’ συμπεριλάμβανε, από το 1872 μια κριτική του αστικού Κράτους και την αναγνώριση της Κομμούνας ως πρώτου βήματος για την άρνηση αυτού του Κράτους, συμπεριλαμβανομένης της μορφής αυτής της άρνησης. Από τότε, οι περισσότεροι συμβουλιακοί ακολούθησαν απλώς τον Μαρξ αντλώντας τη θεωρία τους από ‘την ταξική πάλη εντός του καπιταλισμού σε όλα τα επίπεδά της’. Αναγνωρίζουν στα Σοβιέτ του 1905 και στα Γερμανικά εργατικά συμβούλια [*Arbeiterräte*] του 1919-20 μια παραπέρα ανάπτυξη της προλεταριακής αυτοοργάνωσης. Επιμένουν στα εργατικά συμβούλια ως ελάχιστη τυπική προϋπόθεση της κομμουνιστικής επανάστασης, όπως ακριβώς η κατάργηση της μισθωτής εργασίας είναι το ελάχιστο περιεχόμενό της.

Στο ‘Κομμουνισμός και Καπιταλισμός’, ο Μπαρώ προχωράει πολύ παραπέρα από αυτό το ελάχιστο περιεχόμενο, υποδεικνύοντας ότι ο κομμουνισμός συνεπάγεται την κατάργηση της οικονομίας ως διαχωρισμένου βασιλείου, καθώς η παραγωγή δε θα αποτελεί πλέον μια διαχωρισμένη, ξένη δραστηριότητα αποκομμένη από την υπόλοιπη κοινωνική ζωή. Από αυτό προκύπτει η κατάργηση πολλών άλλων διαχωρισμών, όπως του διαχωρισμού ανάμεσα στο χρόνο ‘εργασίας’ και στον ‘ελεύθερο’ χρόνο, του διαχωρισμού ανάμεσα στην εργασία και το παιχνίδι κ.λ.π.

Ασφαλώς, η μορφή της κοινωνικής οργάνωσης μέσω της οποίας θα διεξαχθεί αυτή η οργάνωση δεν μπορεί να καθοριστεί με ακρίβεια εκ των προτέρων. Ωστόσο, δε βλέπω κανένα λόγο για τον οποίο οι επαναστάτες δε θα έπρεπε να ξεκινήσουν αμέσως να συζητάνε σχετικά με αυτή την οργάνωση, ενώ αντίθετα βλέπω πολλούς λόγους για τους οποίους θα έπρεπε να το κάνουν. Για παράδειγμα, ερωτώμαι συνεχώς ως επαναστάτης: «Εντάξει, όλα αυτά ακούγονται πολύ ωραία, αλλά πώς σκοπεύετε να τα οργανώσετε;» Σε αυτό το σημείο, απέναντι στις αμφιβολίες και τις ανησυχίες ενός εργάτη ή ενός άλλου προλετάριου που βρίσκεται ίσως στο

μεταίχμιο να γίνει επαναστάτης, τίποτα δε θα ήταν πιο ανόητο από μια απάντηση που θα έλεγε απλώς: «Δεν μπορούμε να το προβλέψουμε αυτό» ή «Αυτή τη γέφυρα θα πρέπει να την διασχίσουμε όταν φτάσουμε ενώπιόν της». Αντίθετα με τον ισχυρισμό του Μπαρώ ότι το σύγχρονο προλεταριάτο δεν ενδιαφέρεται για τα ζητήματα της κομμουνιστικής κοινωνικής διεύθυνσης, αυτά τα ζητήματα εγείρονται με αυξανόμενη συχνότητα και αποτελεί δείγμα δειλίας και ηττοπάθειας για εμάς να αναβάλλουμε την αντιμετώπισή τους “μέχρι να ξεκινήσει η επανάσταση”. Πάνω απ’ όλα, οι προλετάριοι που αντιλαμβάνονται την ανάγκη να μετασχηματίσουν τον κόσμο αναζητούν έναν εφαρμόσιμο, λειτουργικό τρόπο για να το κάνουν. Η αρνητική στάση του Μπαρώ απέναντι σε αυτό το ζήτημα σημαίνει ότι ενδίδει στον ίδιο πειρασμό για τον οποίο ασκεί κριτική στην ICO. Το πρόγραμμα των εργατικών συμβουλίων (όχι ως συνδικαλιστικά σώματα που περιορίζονται “στα εργοστάσια” – καθώς ούτε καν οι μισοί προλετάριοι των ΗΠΑ δεν εργάζονται σε εργοστάσια – αλλά ως ένα σύστημα που εκτείνεται σε ολόκληρη την τάξη, σε ολόκληρη την κοινωνία) μοιάζει να αποτελεί μια εξαιρετική “υπόθεση εργασίας”. Προφανώς, η επαναστατική διαδικασία θα ξεκινήσει με τους προλετάρους στους χώρους εργασίας να συγκεντρώνονται – πιθανότατα στο πλαίσιο μιας μαζικής απεργίας και κατάληψης – και να διεξάγουν συνελεύσεις οι οποίες, στη συνέχεια, θα συνδεθούν μεταξύ τους μέσω εκπροσώπων. Όπως στη Ρωσία το 1905 και, σε μικρότερο βαθμό, στη Γαλλία κατά τη διάρκεια του ‘Μάη’, θα συγκροτηθούν επίσης συνελεύσεις εργατών και άλλων προλετάρων έξω από συγκεκριμένους χώρους εργασίας – π.χ. σε γειτονιές. Αν πρόκειται να συνεχιστεί η επαναστατική διαδικασία, θα πρέπει να σχηματιστεί μια κεντρική συνέλευση ή ‘Σοβιέτ’ για να διευθύνει την κοινωνική ζωή σε ολόκληρη την πόλη. Παρόμοια σώματα πρέπει να δημιουργηθούν σε περιφερειακό και, τελικά, σε παγκόσμιο επίπεδο. Σε όλα αυτά τα συντονιστικά σώματα, οι εκπρόσωποι θα πρέπει να είναι αυστηρά εξουσιοδοτημένοι και ανακλητοί· διαφορετικά, πώς πρόκειται το προλεταριάτο συνολικά να διευθύνει την κοινωνική ζωή συνολικά; [ο Μπαρώ λέει ότι συμμερίζεται αυτό το σκοπό...]

Τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας που είναι προσαρμοσμένα στον πρακτικό διάλογο – όπως το ραδιόφωνο και η τηλεόραση – θα καταστήσουν πολύ ευκολότερο το έργο του συντονισμού και θα μπορούσαν να μειώσουν τα καθήκοντα με τα οποία θα βαρύνονται τα συντονιστικά σώματα. Επιπλέον, η μετάδοση και η επεξεργασία δεδομένων μέσω των υπολογιστών θα διευκολύνει το σχεδιασμό

της παραγωγής σε βαθμό που ο Πάνεκουκ δε θα μπορούσε να έχει προβλέψει. Ωστόσο, ο συντονισμός και ο σχεδιασμός θα είναι απαραίτητοι, και το συμβουλευτικό υπόδειγμα φαντάζει σε μένα, γενικά, ως ο λογικότερος και αποτελεσματικότερος τρόπος για το σχεδιασμό και το συντονισμό του κομμουνιστικού προγράμματος, προκειμένου να εφαρμοστεί αυτό το πρόγραμμα.

Στο επίπεδο της καπιταλιστικής εταιρείας ή επιχείρησης, το σύστημα διεύθυνσης έχει πράγματι δευτερεύουσα σημασία σε σύγκριση με τις κοινωνικές σχέσεις παραγωγής· αυτό το σύστημα μπορεί να αλλάζει σε σημαντικό βαθμό εφόσον η συσσώρευση του κεφάλαιου συνεχίζεται άθικτη. Αυτό αποδεικνύεται ξεκάθαρα με τη μετάβαση – εντός του καπιταλισμού – από τη μονοπρόσωπη διεύθυνση στην εταιρική διεύθυνση και από την εταιρική διεύθυνση στην κρατική διεύθυνση, καθώς επίσης με τη δυνατότητα “συμμετοχικής διεύθυνσης” ή συναπόφασης [*mitbestimmung*] που εφαρμόζεται σήμερα ευρέως στην Ευρώπη. Αλλά το αίτημα της αυτοδιεύθυνσης – όχι στο επίπεδο της επιχείρησης αλλά στο επίπεδο της παγκόσμιας παραγωγής – ισοδυναμεί ουσιαστικά με το αίτημα για την κατάργηση της μισθωτής εργασίας. Εάν υπήρχε αυτοδιεύθυνση της παγκόσμιας παραγωγής μέσω του συστήματος που περιέγραφα παραπάνω, η μισθωτή εργασία θα αποτελούσε παραλογισμό. Η μισθωτή εργασία σημαίνει την απόσπαση υπεραξίας από τον εργάτη και, εν συνεχεία, τη διάθεση αυτής της υπεραξίας από έναν “καπιταλιστή” – ανεξαρτήτως αν αυτός ο “καπιταλιστής” έχει τη μορφή μιας εταιρείας, μιας κρατικής γραφειοκρατίας ή ενός Γιουγκοσλαβικού “εργατικού συμβουλίου”. Όταν η παγκόσμια παραγωγή σχεδιάζεται συλλογικά, η υπεραξία παύει να υπάρχει διότι δεν υπάρχει πλέον διαχωρισμένο πλεόνασμα³. Όλη η παραγωγή γίνεται σύμφωνα με τις ανάγκες, τις παγκόσμιες ανάγκες, οι οποίες αποφασίζονται από όλους και συμπεριλαμβάνουν τη δημιουργία των αναγκαίων αποθεμάτων (στη γεωργία, για παράδειγμα)⁴. Σε αυτό το επίπεδο, η φαινομενική διάκριση ανάμεσα στα συστήματα διεύθυνσης και τις κοινωνικές σχέσεις παραγωγής παύει να υπάρχει. Η

³ Καρλ Μαρξ, Το Κεφάλαιο (Τόμος I, σελ. 530, New World Paperbacks):

«Μονάχα υπερβαίνοντας την καπιταλιστική μορφή παραγωγής θα μπορούσε η διάρκεια της εργασιακής ημέρας να μειωθεί στον αναγκαίο χρόνο εργασίας. Από τη μια πλευρά, επειδή η έννοια των ‘μέσων διαβίωσης’ θα διευρυνόταν σε σημαντικό βαθμό, ο εργαζόμενος θα απαιτούσε ένα εντελώς διαφορετικό επίπεδο ζωής. Από την άλλη, επειδή ένα μέρος αυτού που αποτελεί σήμερα πλεονάζουσα εργασία θα υπολογιζόταν τότε ως αναγκαία εργασία, με την έννοια του αποθέματος για φύλαξη και συσσώρευση.»

⁴ Βλ. Καρλ Μαρξ, Κριτική του Προγράμματος της Γκότα.

γενικευμένη αυτοδιεύθυνση εμπεριέχει την κατάργηση της μισθωτής εργασίας· η κατάργηση της μισθωτής εργασίας εμπεριέχει τη γενικευμένη αυτοδιεύθυνση.

Στο “Καπιταλισμός και Κομμουνισμός”, ο Μπαρό κάνει μια παρατήρηση που βρίσκεται ίσως στη ρίζα της πολεμικής του “ενάντια στα συστήματα διεύθυνσης”. Αφού παρατηρεί σωστά ότι «ο κομμουνισμός είναι το τέλος της οικονομίας ως διαχωρισμένου και προνομιούχου πεδίου από το οποίο εξαρτώνται τα πάντα ενώ ταυτόχρονα το περιφρονούν και το φοβούνται», συνεχίζει λέγοντας ότι «ο κομμουνισμός διαλύει τις σχέσεις παραγωγής και τις συγχωνεύει με τις κοινωνικές σχέσεις». Κατά τη γνώμη μου, αυτός ο διαχωρισμός ανάμεσα σε παραγωγικές σχέσεις και κοινωνικές σχέσεις είναι εσφαλμένος· οι παραγωγικές σχέσεις ήταν ανέκαθεν κοινωνικές. Εξ ορισμού, δε θα μπορούσαν να μην είναι. Το χαρακτηριστικό γνώρισμα των παραγωγικών σχέσεων εντός του καπιταλισμού δεν είναι ότι αυτές οι σχέσεις δεν είναι κοινωνικές, αλλά ότι είναι ταυτόχρονα κοινωνικές και αντικοινωνικές – επειδή καταστρέφουν όλες τις κοινωνικές σχέσεις εκτός από τις εμπορευματικές σχέσεις. Αυτό οφείλεται στη δυαδική φύση της καπιταλιστικής παραγωγής, στην αντίφαση μεταξύ αξίας χρήσης και αξίας. Αυτή η δυαδική φύση κάνει τις παραγωγικές σχέσεις να μοιάζουν διαχωρισμένες από τις άλλες σχέσεις, επειδή στην καπιταλιστική κοινωνία η παραγωγή είναι πρώτα και κύρια παραγωγή κεφαλαίου – ενώ η παραγωγή αξίας χρήσης, της ολότητας των αξιών χρήσης που συνιστούν την κοινωνική ζωή, είναι δευτερεύουσα σε σχέση με την προσταγή της παραγωγής κεφαλαίου. Στην πραγματικότητα, ωστόσο, η κοινωνική αναπαραγωγή συνεχίζεται και αναπτύσσεται· επεκτείνεται μέχρι το σημείο όπου η κυρίαρχη κοινωνική σχέση, το κεφάλαιο, γίνεται εμπόδιο στην παραπέρα ανάπτυξή της. Αυτό είναι το σημείο της επαναστατικής κρίσης⁵.

Τα διάφορα συστήματα διεύθυνσης υπό τα οποία διεξάγεται η καπιταλιστική παραγωγή αποτελούν μέρος – αν και όχι το πιο ουσιώδες μέρος – των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής. Μεταβάλλονται ανάλογα με τις ανάγκες της καπιταλιστικής παραγωγής και σε συμφωνία με αυτές τις ανάγκες. Η ανάπτυξη του κρατικού καπιταλισμού δεν είναι ένα τυχαίο φαινόμενο· αποτελεί αναγκαία συνθήκη για τη συνεχιζόμενη ύπαρξη του καπιταλισμού. Το ίδιο ισχύει για τον “εργατικό έλεγχο” και για τα σχέδια συμμετοχικής διεύθυνσης. Πρόκειται για μορφές που

⁵ Καρλ Μαρξ, Το Κεφάλαιο (Τόμος III, σελ. 250).

παίρνουν οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής σε ένα δεδομένο στάδιο, μορφές απαραίτητες για την εκτύλιξη αυτών των σχέσεων. Η γενικευμένη αυτοδιεύθυνση δεν είναι παρά η μορφή των κομμουνιστικών σχέσεων παραγωγής, όπου η κοινωνική παραγωγή έχει σπάσει τα δεσμά της καπιταλιστικής σχέσης και έχει απωλέσει την επίφαση ενός διαχωρισμένου βασιλείου. Στη θέση της αυτο-αναπτυσσόμενης αξίας έχουμε τώρα ως μοναδική αξία την ανάπτυξη του εαυτού, δηλαδή των ανθρώπινων όντων και των δυνάμεών τους. Οι διάφορες κατηγορίες στις οποίες διαιρείται η ανθρώπινη παραγωγή εντός του καπιταλισμού – διανοητική ή χειρωνακτική, υλική ή πνευματική, επιστημονική ή πολιτισμική, φιλοσοφική ή καλλιτεχνική παραγωγή – παύουν να είναι διαρεμένες και γίνονται μέρος μιας ενιαίας διαδικασίας αυτο-παραγωγής ή, όπως το έθεταν οι Καταστασιακοί, «του απεριόριστου πολλαπλασιασμού των πραγματικών επιθυμιών και της ικανοποίησής τους» για τα κοινωνικά άτομα και από τα ίδια τα κοινωνικά άτομα.

Η άλλη βασική κριτική που ασκούν οι Μπαρώ και Μαρτέν στους συμβουλευτικούς κομμουνιστές ή στους υπερ-αριστερούς είναι η αποτυχία πολλών εξ αυτών να αντιμετωπίσουν επαρκώς το ζήτημα της επαναστατικής οργάνωσης. Αυτό κατά κανένα τρόπο δεν είναι πάντα αληθές – έχουν υπάρξει πολλοί βραχύβιοι σχηματισμοί στην ιστορία της υπερ-αριστεράς οι οποίοι προσπάθησαν να αναπτύξουν μια επαναστατική οργάνωση, όπως το Ενωμένο Εργατικό Κόμμα στις ΗΠΑ, στο οποίο συνέβαλε ο Κορς, ο Μάττικ και άλλοι. Άλλες ομάδες – είτε αυτές εντάσσονται στην Καρντανική παράδοση (όπως η *Solidarity*) είτε προέρχονται από μια πιο συνεκτική αντίληψη (όπως η *Workers' Voice*, η *Revolution Internationale* ή η *Internationalism*) – επιδίωξαν και συνεχίζουν να επιδιώκουν την οργανωμένη επαναστατική δραστηριότητα.

Ο Μπαρώ υπαινίσσεται στο “Λενινισμός και Υπερ-Αριστερά” ότι οι υπερ-αριστεροί τοποθετήθηκαν απλώς αντιθετικά προς την ιδεολογία των Κάουτσκι-Λένιν, η οποία κυριάρχησε σε ολόκληρο το εργατικό κίνημα στα τέλη της δεκαετίας του '20 και στις αρχές της δεκαετίας του '30. Με άλλα λόγια, ενώ ο Λένιν υποστήριζε την αντίληψη του “κόμματος-πρωτοπορίας” που θα εισήγαγε από έξω το δόγμα του επαναστατικού σοσιαλισμού στην “εργατική τάξη με τη συνδικαλιστική συνείδηση”, οι υπερ-αριστεροί αντέταξαν μια θεωρία σύμφωνα με την οποία οι επαναστάτες δεν πρέπει να επιδιώκουν τη δημιουργία οποιασδήποτε οργάνωσης έξω από το γενικό κίνημα της εργατικής τάξης, διότι μια τέτοια οργάνωση θα

κατέληγε αναπόφευκτα να προσπαθεί να καθοδηγήσει τους εργάτες.

Όπως παρατηρεί ο Μπαρώ, και οι δύο αυτές ιδεολογίες παραγνωρίζουν το ουσιώδες ζήτημα ότι «οι επαναστάτες και οι ιδέες τους προέρχονται από την πάλη των εργατών» (*Λενινισμός και Υπερ-Αριστερά*, σελ. 85). Η διαφορά ανάμεσα στη Μαρξιστική αντίληψη του 'επιστημονικού σοσιαλισμού' και τις προηγούμενες σοσιαλιστικές ιδέες – συμπεριλαμβανομένων των διάφορων Ουτοπιών και του συνωμοτικού κομμουνισμού των Μπαμπέφ και Μπλανκί – δεν είναι ότι ο πρώτος απορρέει από την ταξική πάλη ενώ οι δεύτερες δεν απορρέουν από αυτή, αλλά ότι ο πρώτος έχει την αυτο-συνείδηση ότι απορρέει με αυτό τον τρόπο. Καμιά ιδέα δεν προέρχεται από το κενό· οι ιδέες αποτελούν τη δραστική αντανάκλαση στον ανθρώπινο νου της αισθητής ανθρώπινης πρακτικής η οποία, με τη σειρά της, διαμορφώνεται από προηγούμενες πνευματικές αντιλήψεις. Αλλά ο Μαρξ και ο Ένγκελς ήταν οι πρώτοι θεωρητικοί που χρησιμοποίησαν αυτή τη γνώση ως κριτική μέθοδο, την 'επιστήμη της ιστορίας' (βλ. τη *Γερμανική Ιδεολογία*).

Ο Μπαρώ συμπεραίνει:

«Είναι λάθος να λέγεται ότι οι 'θεωρητικοί' πρέπει να καθοδηγούν τους εργάτες. Αλλά είναι εξίσου λάθος να λέγεται...ότι η συλλογικά οργανωμένη θεωρία είναι επικίνδυνη επειδή θα καταλήξει στην καθοδήγηση των εργατών...Η επαναστατική διαδικασία είναι μια διαδικασία οργανική και, μολονότι τα συστατικά στοιχεία της μπορεί να είναι χωρισμένα μεταξύ τους για κάποιο διάστημα, η εμφάνιση μιας επαναστατικής (ή ακόμα και ψευδο-επαναστατικής) κατάστασης δείχνει τη βαθιά ενότητα των διάφορων στοιχείων του επαναστατικού κινήματος.»

(*ό.π.*, σελ. 85-86)

Ως έχει, αυτό το απόσπασμα είναι έξοχο· συμφωνώ απολύτως. Ωστόσο, λίγο νωρίτερα στο ίδιο άρθρο ο Μπαρώ λέει επίσης:

«Η ίδια η καπιταλιστική κοινωνία δημιουργεί ένα κομμουνιστικό κόμμα, το οποίο δεν είναι παρά η αντικειμενική κίνηση...που ωθεί την κοινωνία προς τον κομμουνισμό...»

(ό.π., σελ. 86)

Και αργότερα, αναπτύσσει διεξοδικά το ίδιο ζήτημα:

«Η κινητήρια δύναμη της επανάστασης, και το σημάδι ισχύος του προλεταριάτου, δε βρίσκονται σε οποιαδήποτε ‘συνείδηση’ ούτε στο καθαρό ‘αυθόρμητο’ των εργατών (λες και οι εργάτες είναι ‘ελεύθεροι’) αλλά στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, η οποία συμπεριλαμβάνει τους κοινωνικούς αγώνες.»

(ό.π., σελ. 104)

Ο Μπαρώ αναφέρει ότι, στην πραγματικότητα, το προλεταριάτο «αναγκάζεται από το κεφάλαιο να είναι ο παράγοντας του κομμουνισμού» (ό.π., σελ. 39). Επομένως, περιγράφοντας το ρόλο των επαναστατών γράφει:

«Δεν προσπαθούν να πουν στους εργάτες τι να κάνουν· αλλά ούτε αποφεύγουν να παρέμβουν με το πρόσχημα ότι ‘οι εργάτες πρέπει να αποφασίσουν μόνοι τους’. Αφενός επειδή οι εργάτες αποφασίζουν να κάνουν μονάχα αυτό που η γενική κατάσταση τους αναγκάζει να κάνουν· και, αφετέρου, επειδή το επαναστατικό κίνημα είναι μια οργανική δομή στο πλαίσιο της οποίας η θεωρία είναι ένα αδιαχώριστο και απαραίτητο στοιχείο».

(ό.π., σελ. 107-108)

Αυτή είναι μια περίεργη αντίληψη. Από τη μια πλευρά, «οι εργάτες κάνουν μονάχα αυτό που η γενική κατάσταση τους αναγκάζει να κάνουν» και, από την άλλη, οι επαναστάτες «παρεμβαίνουν» για να κάνουν προτάσεις οι οποίες υποτίθεται ότι αποσκοπούν να υποδείξουν σε αυτούς τους εργάτες τι πρέπει να κάνουν. «Σε όλες τις καταστάσεις, [οι επαναστάτες] δε διστάζουν να εκφράσουν την καθολική σημασία αυτών που συμβαίνουν, να κάνουν πρακτικές προτάσεις», λέει ο Μπαρώ δύο προτάσεις αργότερα. Αλλά, σε κάθε περίπτωση, οι εργάτες κάνουν μονάχα αυτό που είναι «αναγκασμένοι» να κάνουν από τη «γενική κατάσταση».

Ας εξετάσουμε αυτό το επιχείρημα στο πλαίσιο, για παράδειγμα, μιας άγριας μαζικής απεργίας, όπως αυτές που συμβαίνουν σε

ολόκληρο τον κόσμο τα τελευταία έξι χρόνια. Ας υποθέσουμε ότι γίνεται μια συνέλευση όπου συμμετέχουν όλοι οι εργαζόμενοι ενός εργοστασίου, συμπεριλαμβανομένων των τεχνικών, των διοικητικών υπαλλήλων και των εργατών στον τομέα της παραγωγής. Ας υποθέσουμε επίσης ότι μερικοί εργάτες είναι κομμουνιστές – όχι Λενινιστές, αλλά πραγματικοί κομμουνιστές όπως εσείς κι εγώ. Παρευρίσκονται επίσης δύο συνδικαλιστές που αντιπροσωπεύουν τους εργάτες στις διαπραγματεύσεις με τη διεύθυνση κι ένας αντιπρόσωπος που εξετάζει τις συνθήκες εργασίας από την αίθουσα του συνδικάτου που βρίσκεται στο δρόμο, μαζί με κάποιους εργάτες που είναι πιστοί οπαδοί τους και παριστάνουν τα τσιράκια τους.

Στην αρχή, κάποιος σηκώνεται και προτείνει να καταληφθεί το εργοστάσιο μέχρι να ικανοποιηθούν όλα τα αιτήματα της απεργίας. Υπάρχει γενική αποδοχή αυτής της πρότασης, η οποία εκδηλώνεται με χειροκροτήματα κ.λ.π. Έπειτα, αφού γίνει αρκετή ησυχία ένας από τους κομμουνιστές λέει: «Ναι, σύντροφοι, ωραία, να καταλάβουμε το εργοστάσιο. Αλλά να μη σταματήσουμε εκεί. Υπάρχουν στην περιοχή και άλλα εργοστάσια που βρίσκονται σε απεργία – ας συνδεθούμε μαζί τους και ας κάνουμε βάρδιες εκ περιτροπής στην κατάληψη έτσι ώστε μερικοί από μας να μπορούν να βρίσκονται έξω για να διαδώσουν την απεργία. Διαφορετικά, θα απομονωθούμε. Επιπλέον, ας πετάξουμε έξω τους συνδικαλιστές – ποτέ δεν έκαναν τίποτα για μας και, αν τους δοθεί η ευκαιρία, θα μας προκαλέσουν σύγχυση».

Γίνεται μεγάλος σαματάς και, στη συνέχεια, οι αντιπρόσωποι βγάζουν ένα megafono και αρχίζουν να ουρλιάζουν προς τους εργάτες να αγνοήσουν αυτούς τους εξτρεμιστές που προσπαθούν να χρησιμοποιήσουν την πλειοψηφία για τους δικούς τους σκοπούς, ενώ συνεχίζουν λέγοντας όλες τις συνήθεις μαλακίες. Λένε σε όλους ότι το συνδικάτο “τους” κάνει το καλύτερο γι’ αυτούς και ότι πρέπει να φύγουν με τάξη από το εργοστάσιο καθώς θα διεξάγονται οι διαπραγματεύσεις.

Το αποτέλεσμα είναι ότι περίπου οι μισοί εργάτες κάνουν αυτό που τους είπαν και φεύγουν από το εργοστάσιο υπό τα γιουχαΐσματα και τις αποδοκimasίες των άλλων μισών. Έπειτα, οι εργάτες που παραμένουν στο εργοστάσιο επιτίθενται στους γραφειοκράτες του συνδικάτου και ξυλοφορτώνουν έναν εξ αυτών, τον οποίο κατόρθωσαν να πιάσουν. Μετά από αυτό, ενεργούν σύμφωνα με την πρόταση των κομμουνιστών.

Ωραία, και τώρα πείτε μου, ποιοι από τους εργάτες έκαναν αυτό που η «γενική κατάσταση» τους «ανάγκασε» να κάνουν; Για τους εργάτες που έφυγαν, η «γενική κατάσταση» ήταν ότι υπήρχε μια απεργία και ότι αυτοί θα έπρεπε να κάνουν αυτό που ανέκαθεν έκαναν στο παρελθόν, δηλαδή να πάνε στο σπίτι τους και να παραμείνουν αμέτοχοι μέχρι να ικανοποιηθούν ή να μην ικανοποιηθούν τα αιτήματά “τους”. Για τους εργάτες που έμειναν, η «γενική κατάσταση» ήταν ότι εξελισσόταν ένα μαζικό κίνημα στο οποίο ήθελαν να συμμετάσχουν επειδή αυτό θα ήταν πιο συναρπαστικό από την παραμονή τους στο σπίτι, επειδή ήξεραν ότι το συνδικάτο θα τους ξεπουλούσε ή – για μερικούς εξ αυτών (όπως οι κομμουνιστές) – επειδή έβλεπαν μια ευκαιρία να διαδοθεί το κίνημα και να ανατρέψει την ταξική κοινωνία.

Με ποιο τρόπο το κεφάλαιο αναγκάζει κάποιους προλετάριους να γίνουν παράγοντες του κομμουνισμού ενώ δεν κάνει το ίδιο με κάποιους άλλους προλετάριους; Μήπως το κεφάλαιο είναι ο Θεός που μπορεί να επιλέγει με Καλβινιστικό τρόπο τους Εκλεκτούς και τους Καταδικασμένους στο πυρ το εξώτερον; Ασφαλώς, η απάντηση είναι ακριβώς ότι το κεφάλαιο δεν «αναγκάζει» κανέναν να γίνει παράγοντας του ο,τιδήποτε· και ότι, επιπλέον, η διαφορά ανάμεσα στους εργάτες που έφυγαν κι εκείνους που έμειναν ήταν πράγματι μια διαφορά ως προς τη συνείδηση, εκείνη τη χίμαιρα που ο Μπαρώ θέτει σε εισαγωγικά περιφρονώντας την με τόση ευκολία. Οι αποστροφές του Μπαρώ μοιάζουν με τις γραμμές που σχεδίαζαν οι χαρτογράφοι του Μεσαίωνα γύρω από άγνωστα εδάφη τα οποία αφήνονταν κενά ή καλύπτονταν με την επιγραφή “*Terra Incognita*”. Εδώ, πραγματικά, “ίσως υπάρχουν δράκοντες”, και ο Μπαρώ δε θέλει να τους συναντήσει.

Με αυτόν τον τρόπο, η αρχική επιμονή του Μπαρώ – στην εισαγωγή του – να κατανοήσει την υποκειμενική (ατομική) πλευρά της επαναστατικής διαδικασίας ακυρώνεται από την αποτυχία του να την συνδέσει συγκεκριμένα με την αντικειμενική (κοινωνική) πλευρά. Όλα μοιάζουν καλά όταν κάποιος λέει ότι η επαναστατική δραστηριότητα ξεκινάει από την αδυναμία των επαναστατών να ανεχθούν την αθλιότητα της ζωής τους, αλλά τι είναι αυτό που επιτρέπει σε όλους τους υπόλοιπους που δεν είναι επαναστάτες να συνεχίζουν να ανέχονται αυτή την ίδια αθλιότητα;

Η μικρή ιστορία που χρησιμοποίησα για να αναδείξω το πρόβλημα δίνει μια αρκετά ήπια γεύση του ζητήματος που πιστεύω ότι

αντιμετωπίζουμε. Παρόμοια γεγονότα συνέβησαν σε πολλά Γερμανικά εργοστάσια την περίοδο 1919-1920, αλλά εκεί τέθηκε ένα πολύ πιο σοβαρό ερώτημα: επρόκειτο για το ερώτημα αν οι εργάτες θα εξέλεγαν μια αντιπροσωπευτική Εθνική Συνέλευση που θα εγκαθίδρυε ένα κρατικο-καπιταλιστικό σύνταγμα στο πλαίσιο του οποίου τα εργατικά συμβούλια θα είχαν κάποιο βοηθητικό ρόλο ή, εναλλακτικά, αν θα ενοποιούσαν αυτόνομα τα συμβούλια μέσω μιας παν-Γερμανικής συνδιάσκεψης που θα αποτελούνταν από απεσταλμένους των συμβουλίων και, επομένως, θα ξεκινούσαν την ανατροπή του κεφαλαίου. Γνωρίζουμε τι έγινε τελικά: οι εργάτες που ήταν πιστοί στη Σοσιαλδημοκρατική κυβέρνηση αποτελούσαν γενικά την πλειοψηφία ενώ, όπου δεν πλειοψηφούσαν, οι Σοσιαλδημοκράτες συνέτριψαν την επανάσταση. Δεκαπέντε χρόνια αργότερα, εκείνοι οι εργάτες και οι γιοι τους εγκατέλειπαν μαζικά το SPD και το KPD και προσχωρούσαν στους Ναζί. Μήπως η “γενική κατάσταση” τους ανάγκασε να συρθούν σαν σκουλήκια μπροστά στο Χίτλερ; Αυτή άραγε τους ανάγκασε να υιοθετήσουν μια τερατωδώς ανορθολογική ιδεολογία που αποτελούσε μια σύνθεση εθνικού σωβινισμού, ρατσισμού, μισογυνισμού, προχριστιανικής θρησκείας και ηρωολατρείας; Αυτή άραγε τους ανάγκασε να θυσιάσουν εκατομμύρια ζωές ομοεθνών τους και αλλοεθνών στο όνομα της “Πατρίδας” και της “φυλετικής καθαρότητας”;

Η απλή αλήθεια είναι ότι καμία ποσότητα “αντικειμενικών συνθηκών” – αν με αυτές εννοούμε τις κοινωνικές και οικονομικές κρίσεις – δε θα αναγκάσει το προλεταριάτο να διεξάγει έναν επαναστατικό μετασχηματισμό ή να γίνει φασιστικό. Η αντικειμενική κοινωνικοποίηση της παραγωγής που διεξάγεται μέσω της καπιταλιστικής ανάπτυξης αποτελεί μια αναγκαία συνθήκη· το ίδιο ισχύει για την περιοδική και επιδεινούμενη κρίση αυτής της ανάπτυξης. Αναγκαία, αλλά όχι ικανή συνθήκη.

Αν δεχτούμε τη βασική αρχή της Μαρξιανής θεωρίας, δεν μπορούμε να πιστέψουμε ότι οι εργάτες οδηγούνται να γίνουν αντιδραστικοί απλώς λόγω της “παραπληροφόρησης” ή της “κακής ηγεσίας”. Πρέπει να αναζητήσουμε μια υλική – δηλαδή αισθητή – βάση αυτών των ιδεολογιών. Αλλά δεν μπορούμε να βρούμε μια υλική βάση με την έννοια ενός ορθολογικού αιτίου, μολονότι κάποτε ίσως υπήρξε ένα τέτοιο αίτιο (π.χ. το αντι-Ιρλανδικό αίσθημα των Άγγλων και Σκωτσέζων εργατών είχε την πηγή του σε μια περίοδο όπου λιμοκτονούντες Ιρλανδοί εργάτες μεταφέρθηκαν με πλοία ως απεργοσπάστες από τους Βρετανούς καπιταλιστές).

Ωστόσο, η διατήρηση τέτοιων ιδεολογιών πολύ μετά από τη μεταβολή των συνθηκών που τις ανέδειξαν είναι ένα διαφορετικό ζήτημα.

Η υλική βάση της ιδεολογίας βρίσκεται τόσο στο άτομο όσο και στην ευρύτερη κοινωνία. Από την παιδική ηλικία, τα άτομα εξαρτώνται και εθίζονται από τους γονείς τους, από το εκπαιδευτικό σύστημα, από τις εκκλησίες και από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας να νιώθουν ένοχα για τις επιθυμίες τους. Αυτό ξεκινάει με την καταπίεση της παιδικής σεξουαλικότητας και διεκπεραιώνεται μέσω της συνεχούς ψυχικής και φυσικής βίας που κατευθύνεται ενάντια σε οποιοδήποτε σημάδι εξέγερσης ή “διαφωνίας”. Το αποτέλεσμα είναι ότι στο εσωτερικό κάθε υποτιθέμενου ενήλικα κατοικεί ένα “παιδί” το οποίο παραμένει δουλοπρεπές απέναντι στο θυμό των εσωτερικευμένων εικόνων του πατέρα και του δασκάλου. Ο ενήλικας έχει μάθει να συγκαλύπτει συστηματικά τα πραγματικά του αισθήματα, να ενδίδει στην εξουσία και στην πίεση που ασκείται από τα ομότιμα μέλη των ομάδων στις οποίες συμμετέχει, καθώς επίσης να είναι ανίκανος να διεξάγει τη ζωή του με τρόπο διαφορετικό από εκείνον που συμφωνεί με την κυρίαρχη εικόνα της κανονικότητας.

Η οδυνηρή επίγνωση των ανεκπλήρωτων ή ανέκφραστων επιθυμιών οδηγεί το άτομο στο σχηματισμό ενός χαρακτήρα-πανοπλίας, ενός μη-εαυτού, προκειμένου να προστατεύσει τον εαυτό του από τον πόνο που ακολουθεί κάθε ματαιωμένη προσπάθεια αυτοπραγμάτωσης. Στο βαθμό που η φύση του μη-εαυτού ως προστατευτικού μηχανισμού απωθείται (προκειμένου να λειτουργήσει καλύτερα ως τέτοιος), δηλαδή στο βαθμό που ο μη-εαυτός αντικαθιστά τον εαυτό, μπορεί να ειπωθεί ότι το άτομο ενσωματώνεται σε μια ζωή μισθωτής εργασίας. Με αυτή την έννοια, η πανοπλία του χαρακτήρα είναι το περίβλημα της ανταλλακτικής αξίας γύρω από το άτομο διότι, χωρίς αυτό το περίβλημα, το άτομο δε θα μπορούσε να πουλήσει την εργασιακή του δύναμη, καθώς μια τέτοια αυτο-αποξένωση θα του ήταν εντελώς ανυπόφορη. Η πανοπλία του χαρακτήρα κάθε ατόμου, με τη σειρά της, ενισχύει την πανοπλία εκείνων που βρίσκονται γύρω του και ενισχύεται από αυτή. Η θετική αυτοσυνείδηση επιβραδύνεται ή αναστέλλεται πλήρως· τα άτομα γίνονται αόρατα προς τον ίδιο τους τον εαυτό, με την έννοια της επαρκούς αντίληψης της σχέσης τους προς την καθημερινή τους ζωή – δηλαδή της σχέσης τους με την παραγωγή και την ευρύτερη κοινωνία.

Έτσι προκύπτει το ιδιόρρυθμο φαινόμενο του φασισμού. Ο φασισμός είναι μια οργανωμένη μαζική σχιζοφρένεια, δηλαδή εκμεταλλεύεται και τις δύο πλευρές της αντίφασης ανάμεσα στον εαυτό και τον μη-εαυτό. Από τη μια πλευρά, οι αντικειμενικές δυνάμεις – όπως αναφέρθηκε παραπάνω – τείνουν να οδηγήσουν τους εργάτες προς την εξέγερση και τον κομμουνισμό. Από την άλλη πλευρά, η πανοπλία του χαρακτήρα – βασισμένη στην ενοχή και στο φόβο, καθώς και στην ανάγκη για εξουσία που δημιουργείται από αυτή την ενοχή και το φόβο – παρεμποδίζει την πλήρη αυτοσυνείδηση της εξέγερσής τους. Στη συνέχεια, είναι σχετικά εύκολο – ανάλογα με το βαθμό της εξάρτησής τους – να υποκύψουν σε ιδεολογίες όπως ο Ναζισμός, οι οποίες αναμειγνύουν την εξέγερση με τον αυταρχισμό. Η δύναμη της “Πατρίδας” και του “Ηγέτη” παρέχουν στο άτομο μια απατηλή αποζημίωση για τη δική του αδυναμία, την οποία αναπαράγει προβάλλοντας τις δυνάμεις του εαυτού του σε αυτά τα φετίχ.

Δεν είναι τυχαίο ότι ο Χίτλερ ανήλθε στην εξουσία ως επικεφαλής του Εθνικού Σοσιαλιστικού Γερμανικού Εργατικού Κόμματος. Ο Χίτλερ γνώριζε πώς να εκμεταλλευτεί τους πόθους των εργατών και των στερημένων μικροαστών πολύ καλύτερα από τους Σταλινικούς ή τους Τροτσκιστές, των οποίων η γοητεία ήταν απλώς μια μετριοπαθής μορφή του ίδιου πράγματος, καθώς εκείνα τα κόμματα ήταν επίσης αυταρχικά και κρατικο-καπιταλιστικά. Ήταν ανήμποροι έναντι του Χίτλερ, διότι δεν επέτρεψαν στον εαυτό τους να αναγνωρίσει το “μυστικό” του, το οποίο είναι ότι ο φασισμός αποτελεί απλώς τον ακραίο παροξυσμό των αντιφάσεων που είναι εγγενείς σε κάθε εργάτη εντός του καπιταλισμού.

Δεν είμαστε τόσο κακότυχοι· αντιλαμβανόμαστε ότι η επανάσταση δεν αποτελεί υπόθεση ενός “κόμματος-πρωτοπορίας” που εγγχεί στο προλεταριάτο μια “σοσιαλιστική συνείδηση” και ύστερα το ανασέρνει στα οδοφράγματα σε κατάσταση νάρκης. Αλλά αυτή η γνώση δε σημαίνει ότι μπορούμε να αγνοούμε το ζήτημα της συνείδησης και τη σχέση της με την αισθητή πρακτική. Αντιθέτως, σημαίνει ότι πρέπει να διερευνήσουμε εντατικά αυτό το ζήτημα αν θέλουμε να αποφύγουμε την τύχη των επαναστατών του 1920 και του 1930.

Στην κριτική που ασκεί στον Φώνερμπαχ, ο Μαρξ κάνει μια παρατήρηση που οι Μπαρό και Μαρτέν παραφράζουν επανειλημμένα σε όλο το βιβλίο τους. Η παρατήρηση είναι η εξής:

«Ο κομμουνισμός δεν είναι για μας μια κατάσταση πραγμάτων που πρέπει να επιβληθεί, ένα ιδεώδες στο οποίο πρέπει να προσαρμοστεί η πραγματικότητα. Αποκαλούμε κομμουνισμό την πραγματική κίνηση που καταργεί την παρούσα κατάσταση πραγμάτων. Οι συνθήκες αυτής της κίνησης απορρέουν από προϋποθέσεις που ήδη υπάρχουν».⁶

Ο Μπαρώ προχωράει παραπέρα – αποδίδει στον “κομμουνισμό” κάθε είδος δύναμης, σκέψης ή δραστηριότητας, όπως ότι «ο κομμουνισμός δε γνωρίζει καν τί είναι η αξία», «ο κομμουνισμός δεν προσπαθεί να απαλλαγεί από την αξία» κ.λ.π. Μπαίνει κανείς στον πειρασμό να ρωτήσει: “Ποιος είναι, τέλος πάντων, αυτός ο κομμουνισμός;”. Ο Μπαρώ παρέλαβε ένα ιστορικό κατηγορήμα και το μετέτρεψε σε ιστορικό υποκείμενο.

Θα αντιμετωπίζα αυτές τις πραγματοποιήσεις ως απλές αποστροφές εάν το διακύβευμα δεν ήταν η στάση του Μπαρώ προς το ίδιο το κίνημα, η οποία είναι θριαμβιστική, ντετερμινιστική – αργά ή γρήγορα, το κεφάλαιο θα αναγκάσει μια για πάντα το προλεταριάτο να γίνει ο παράγοντας του κομμουνισμού και όλα θα είναι καλά (Αλληλούια, αδέρφια!). Όπως προσπάθησα να δείξω παραπάνω, δεν υπάρχει καμία εγγύηση ότι το κίνημα θα θριαμβεύσει – κάτι το οποίο ο Μπαρώ θα έπρεπε να γνωρίζει βλέποντας την ιστορία. Από πού πηγάζει, λοιπόν, το λάθος του;

Λίγο αργότερα στον “Φώυερμπαχ”, ο Μαρξ γράφει:

«Στην ιστορία μέχρι σήμερα, είναι σίγουρα ένα εμπειρικό γεγονός ότι τα ξεχωριστά άτομα, με τη διεύρυνση της δραστηριότητάς τους σε παγκόσμια-ιστορική δραστηριότητα, υποδουλώνονταν ολοένα περισσότερο σε μια δύναμη ξένη προς αυτά (μια πίεση την οποία αντιλήφθηκαν ως ένα βρώμικο κόλπο εκ μέρους του λεγόμενου οικουμενικού πνεύματος κ.λ.π.), μια δύναμη που γινόταν ολοένα πιο μεγάλη και η οποία, σε τελευταία ανάλυση, φαίνεται ότι είναι η παγκόσμια αγορά... Σε μια περιεκτική συνθήκη, αυτή η φυσική μορφή της παγκόσμιας-ιστορικής συνεργασίας των ατόμων θα μετασχηματιστεί από την κομμουνιστική επανάσταση στον

⁶ Μαρξ και Ένγκελς, Η Γερμανική Ιδεολογία (Τόμος Ι, σελ. 48, Progress Publishers 1968).

έλεγχο και τη συνειδητή διαφέντευση αυτών των δυνάμεων οι οποίες, έχοντας γεννηθεί από την αλληλεπίδραση των ανθρώπων, μέχρι σήμερα ενέπνεαν δέος και κυβερνούσαν τους ανθρώπους ως δυνάμεις εντελώς ξένες προς αυτούς.»⁷

Αυτό ακριβώς ξέχασε ο Μπαρό – ότι το κεφάλαιο απλώς εμφανίζεται ως υποκείμενο (όπως και ο κομμουνισμός μερικές φορές) και ότι, στην πραγματικότητα, το προλεταριάτο είναι ο παράγοντας και των δύο. Η κομμουνιστική επανάσταση σημαίνει την επανοικειοποίηση της υποκειμενικότητας από τις μάζες των εργατών και των άλλων προλετάρων που αυτοοργανώνονται ως τάξη. Σημαίνει ότι το προλεταριάτο παύει να αναπαράγεται ασυνείδητα με τη μεσολάβηση του κεφαλαίου και αρχίζει να μετασχηματίζεται συνειδητά, σύμφωνα με τις δικές του ανάγκες και επιθυμίες, σε μια κοινότητα παραγωγών. Ενεργώντας με αυτόν τον τρόπο, παύει να υπάρχει ως προλεταριάτο.

Ο κομμουνισμός είναι όντως η “πραγματική κίνηση” αλλά, εξ ορισμού, δεν μπορεί να είναι μονάχα μια αντικειμενική κίνηση. Σε μια από τις εκλάμψεις διαλεκτικής διαύγειας που καθιστούν το βιβλίο των Μπαρό και Μαρτέν τόσο χρήσιμο – παρά τα λάθη του – ο Μπαρό λέει:

«Το προλεταριάτο δεν είναι η εργατική τάξη· είναι μια κοινωνική σχέση. Είναι η πανταχού παρούσα καταστροφή του παλιού κόσμου, αλλά μονάχα δυνητικά· γίνεται πραγματικό μονάχα σε μια στιγμή κοινωνικής έντασης.»

(Καπιταλισμός και Κομμουνισμός, σελ.39)

Ή, όπως το έθεσε ο Μαρξ, «το προλεταριάτο είναι επαναστατικό ή δεν είναι τίποτα». Με αυτό δεν εννοούσε μόνο ότι η καπιταλιστική κοινωνία στερεί από τους προλετάρους την ανθρώπινη ιδιότητα καθιστώντας τους μια απλή μάζα ζωντανής εργασίας της οποίας η μοναδική λειτουργία είναι να παράγει υπεραξία, αλλά επίσης ότι το προλεταριάτο δεν υπάρχει πλήρως μέχρι να ξεκινήσει το έργο της κατάργησης του εαυτού του. Όπως ένα φωτόνιο, το προλεταριάτο υπάρχει (ως υποκείμενο) μονάχα σε κατάσταση κίνησης. Όπως θα έλεγε ο Χέγκελ, υπάρχει μόνο “αφεαυτού” και, επομένως, “για κάποιον άλλον”, δηλαδή για το κεφάλαιο. Όταν αρχίζει να υπάρχει “για τον εαυτό του”, πρέπει επίσης να αρνηθεί τον εαυτό του, καθώς τα ατομικά μέλη του δεν μπορούν να

⁷ ό.π., σελ. 49.

υπάρξουν πραγματικά για τον εαυτό τους παρά μόνο καταργώντας όλες τις τάξεις και, επομένως, καταργώντας επίσης τη δική τους τάξη.

Για να το κάνει αυτό, η τάξη πρέπει να αποκτήσει συνείδηση του εαυτού της. Ο κομμουνισμός είναι πραγματικός, όπως και το προλεταριάτο είναι πραγματικό. Δεν είναι μια “δύναμη” πάνω και πέρα από τα ανθρώπινα άτομα, αλλά μια υποκειμενική και αντικειμενική ανθρώπινη τάση που δημιουργείται από τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα παράγουν τη ζωή τους. Ο κομμουνισμός υπήρχε ως τέτοια τάση ήδη από τη διάλυση της πρωτόγονης κοινότητας της φυλής (του “πρωτόγονου κομμουνισμού”). Επανεμφανίστηκε ξανά και ξανά σε όλη την ιστορία, αλλά σήμερα επανεμφανίζεται με την εξής διαφορά: ενώ μεταξύ των χωρικών του 14^{ου} και 15^{ου} αιώνα ο κομμουνισμός είχε μια δυαδική φύση τόσο ως προοδευτικό όσο και ως συντηρητικό κίνημα – ενάντια στη γέννηση της μισθωτής εργασίας – ο σημερινός κομμουνισμός δεν έχει μια τέτοια συντηρητική πλευρά. Η αγροτική κομμούνια των Χιλιαστών δε θα μπορούσε να πραγματωθεί με δεδομένο το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων εκείνης της εποχής, καθώς θα επρόκειτο σε μεγάλο βαθμό για μια κοινοτικοποίηση της σπάνης, για μια ισότητα στην αθλιότητα.

Σήμερα, ωστόσο, καθώς οι προσταγές της αξίας χρήσης και της αξίας αποκλίνουν ολοένα περισσότερο, ο καπιταλισμός γίνεται ολοένα λιγότερο ικανός να αναπτύξει τις παραγωγικές δυνάμεις που δημιούργησε αρχικά με τόσο μεγάλο ανθρώπινο κόστος. Οι παραγωγικές δυνάμεις της κοινωνίας – με τις οποίες δεν εννοώ μονάχα την “τεχνολογία” αλλά κάθε είδους ανθρώπινες παραγωγικές δυνάμεις – αναπτύχθηκαν εντός του καπιταλισμού κατά τρόπο ώστε ο κομμουνισμός αποτελεί σήμερα το μόνο δυνατό μέσο οργάνωσης και πλήρους χρησιμοποίησης αυτών των παραγωγικών δυνάμεων – ή ακόμα, με δεδομένο το ενδεχόμενο ενός τρίτου παγκόσμιου πολέμου, το μόνο δυνατό μέσο για τη διατήρησή τους. Ωστόσο, η κίνηση του προλεταριάτου γίνεται πλήρως κομμουνιστική μόνο όταν το προλεταριάτο αποκτά συνείδηση αυτής της αντίφασης. Η πανοπλία του χαρακτήρα εμποδίζει τους ατομικούς προλετάριους να αποκτήσουν συνείδηση της κοινωνικής και ιστορικής θέσης τους. Η δράση τους στην ταξική πάλη αποτελεί ένα αντανάκλαστικό ενάντια στις ανυπόφορες συνθήκες της ζωής τους, αλλά πρέπει να γίνει κάτι περισσότερο από ένα αντανάκλαστικό, πρέπει να γίνει μια αυτο-διατηρούμενη θετικότητα. Πρέπει να κινηθεί πέρα από την

άρνηση της άρνησης της ανθρώπινης ιδιότητάς τους εκ μέρους του κεφαλαίου, και να ξεκινήσει το σχέδιο της πλήρους πραγμάτωσης της ανθρώπινης ιδιότητάς τους.

Γράφοντας πριν από ενάμιση σχεδόν αιώνα, ο Μαρξ έλεγε στο *Ατομική Ιδιοκτησία και Κομμουνισμός*:

«Ο σοσιαλισμός...ξεκινάει από τη θεωρητική και πρακτική αντίληψη του ανθρώπου και της φύσης ως θεμελιωδών προϋποθέσεων. Είναι η θετική ανθρώπινη αυτοσυνείδηση...»⁸

Αυτή η αυτοσυνείδηση δεν μπορεί να εισαχθεί “από έξω”. Αλλά οι “εξωτερικές” δυνάμεις, οι δυνάμεις που δημιουργούν αρχικά την πανοπλία του χαρακτήρα και την αναπαράγουν μέσω της ιδεολογίας, εμποδίζουν την αυτοσυνείδηση να αναδυθεί μέσα από την ταξική πάλη. Η πανοπλία του χαρακτήρα μοιάζει με το ατσάλινο περίβλημα ενός καταδυτικού κώδωνα. Από τη μια πλευρά, καθώς ο κώδωνας καταδύεται σε βάθος χιλιάδων οργιών, η πίεση του νερού θα θρυμματίζει το ατσάλι σαν να ήταν χαρτί αν δεν υπήρχε η τεράστια ισοδύναμη πίεση του αέρα στο εσωτερικό του κώδωνα. Από την άλλη πλευρά, αν αυτή η ίδια πίεση διατηρούνταν στο επίπεδο της θάλασσας θα έκανε τον κώδωνα να εκραγεί. Με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, μονάχα η δύναμη των επιθυμιών μας και η θέλησή μας για ζωή εμποδίζει το χαρακτήρα μας – και μαζί με αυτόν ολόκληρη την ψυχική δομή μας – να καταρρεύσει υπό το βάρος της αθλιότητας στο εσωτερικό της καπιταλιστικής κοινωνίας.

Ωστόσο, όταν αυτό το βάρος γίνεται ελαφρύτερο ή αφαιρείται, η πανοπλία εκρήγνυται προς τα έξω σε ένα συνονθύλευμα οργής και πάθους. Όποιος έχει βιώσει ή παρακολουθήσει αυτοπροσώπως είτε μια ατομική ελάφρυνση (όπως μια βιοενεργειακή θεραπευτική συνεδρία) είτε μια συλλογική ελάφρυνση (όπως μια μαζική απεργία σαν εκείνη που έγινε στη Γαλλία το 1968) γνωρίζει ακριβώς τι εννοώ. Ωστόσο, αυτή η αναλογία, όπως και κάθε αναλογία, υπάρχει μονάχα μέχρι εκείνο το σημείο – διότι ο χαρακτήρας είναι στην πραγματικότητα μια κοινωνική σχέση που

⁸ Καρλ Μαρξ, *Early Writings*, McGraw-Hill Paperbacks (1964).

αναπαράγεται καθημερινά από τα άτομα στο εσωτερικό τους και μεταξύ τους. Δεν μπορεί κανείς να απαλλαγεί πλήρως από την πανοπλία του χαρακτήρα στο εσωτερικό της καπιταλιστικής κοινωνίας διότι, όπως και ο καταδυτικός κώδων, η πανοπλία είναι απαραίτητη για την επιβίωση. Ωστόσο, μπορεί κανείς να μεταβάλλει το χαρακτήρα του στο βαθμό που διευκολύνει μια περισσότερο αυτο-συνειδητή και αποτελεσματική πρακτική. Μπορεί κανείς να αρχίσει να καθιστά συνειδητές τις άμυνές του απέναντι στην αθλιότητα μέσω της επίθεσης στην πηγή της αθλιότητας: στις καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις. Καθώς εξοπλιζόμαστε περισσότερο, χρειαζόμαστε λιγότερο την πανοπλία· αρχίζουμε να βλέπουμε ότι η πανοπλία που κλειδώνει έξω τον πόνο κλειδώνει επίσης έξω και την απόλαυση.

Το καθήκον των επαναστατών είναι να αναπτύξουν τη δική τους αυτοσυνείδηση, τη δική τους ριζική υποκειμενικότητα, ενώ ταυτόχρονα επιτίθενται σε καθετί που εμποδίζει την ανάπτυξη αυτής της υποκειμενικότητας στους άλλους. Αυτό μπορούν να το κάνουν με πολλούς τρόπους. Μπορούν να το κάνουν παρεμβαίνοντας – όπως υποστηρίζει ο Μπαρώ – σε καταστάσεις προκειμένου «να εκφράσουν τη συνολική σημασία όσων συμβαίνουν και να κάνουν πρακτικές προτάσεις». Αλλά αυτή είναι μονάχα μία πλευρά της επίθεσης ενάντια στην ιδεολογία. Πρέπει επίσης, όπως είπα παραπάνω, να δείξουν σε αυτούς που αμφιβάλλουν την αληθινή και πρακτική δυνατότητα του κοινωνικού μετασχηματισμού, αναπτύσσοντας και διαδίδοντας το κομμουνιστικό πρόγραμμα. Αυτό συμπεριλαμβάνει τη διατύπωση μιας θεωρίας σχετικά με τη μορφή οργάνωσης που είναι αναγκαία για να επιτευχθεί ο μετασχηματισμός.

Πρέπει να αναγνωρίσουν και να επικρίνουν τα σημάδια της εξάρτησης στους εαυτούς τους και στους άλλους: τους φραγμούς στη διαυγή σκέψη, τα φετίχ και τις προβολές κ.ο.κ. Πρέπει να χρησιμοποιήσουν όλα τα όπλα που έχουν στη διάθεσή τους – τη λογική, το ταρακούνημα, το χιούμορ, την προσβολή, την τρυφερότητα – για να ξεπεράσουν το φόβο και την ενοχή και να καταστρέψουν την ψευδή συνείδηση. Πρέπει να μην ντρέπονται για τις επιθυμίες που έχουν για μια πλούσια, ποικιλόμορφη και απολαυστική ζωή, και να αντιπαραθέτουν συνεχώς αυτές τις επιθυμίες με τις στενές, περιορισμένες επιθυμίες των οποίων η ικανοποίηση επιτρέπεται εντός του καπιταλισμού. Πάνω απ' όλα, πρέπει να στρέφουν πάντα την προσοχή τη δική τους και των άλλων στη ζωή τους, μακριά από τα αποσπασματικά “ζητήματα”

της αλλοτριωμένης πολιτικής. Η αυτοσυνείδηση ξεκινάει με τη συνείδηση της δικής μας αλλοτρίωσης από τον εαυτό μας και συνεχίζει για να ανακαλύψει τη ρίζα αυτής της αυτο-αλλοτρίωσης στις καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις. Αυτό, με τη σειρά του, σημαίνει να ορίζει κανείς τον εαυτό του και τη ζωή του στο εσωτερικό αυτών των σχέσεων.

Οι Μπαρώ και Μαρτέν ξεκινάνε το βιβλίο τους με αυτή την κατανόηση, αν και σε συγκεκριμένη μορφή. Ωστόσο, ενδίδοντας στην πραγματοποίηση, ξεχνώντας προς στιγμή τη φαινομενική αντιστροφή υποκειμένου και αντικειμένου στην καπιταλιστική κοινωνία και, επομένως, αγνοώντας το στοιχείο της ατομικής συνείδησης, διαπράττουν σοβαρά σφάλματα. Δεν έχουμε την πολυτέλεια να εφησυχάζουμε σχετικά με το θρίαμβο του κινήματός μας ούτε να υποεκτιμάμε τη δύναμη του εχθρού, η οποία είναι κυρίως η δική μας αδυναμία. Επομένως, μολονότι ο κομμουνισμός ίσως τελικά θριαμβεύσει, αυτό το ενδεχόμενο δε θα με ωφελήσει ούτε κατ' ελάχιστο αν δεν εκπληρωθεί στη διάρκεια της ζωής μου. Εγώ, από την πλευρά μου, είμαι αρκετά άπληστος ώστε να θέλω να γευτώ τους καρπούς του δέντρου που όλοι φροντίζουμε. Ελπίζω να ενθαρρύνω αυτή την απληστία και στους άλλους, διότι όσο περισσότερο άπληστοι είμαστε τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα της επιτυχίας μας. Αυτός είναι και ο λόγος τούτης της κριτικής. Ανυπομονώ να ακούσω την απάντηση του Μπαρώ, του Μαρτέν και των υπολοίπων.

ⁱ Το 1971, η Βρετανική ναυπηγική εταιρεία *Upper Clyde Shipyards* τέθηκε σε συνδικία και η κυβέρνηση αρνήθηκε να της χορηγήσει δάνειο. Αντί να προχωρήσει σε απεργία, η ηγεσία του συνδικάτου επέλεξε ως μορφή δράσης το *work-in* – δηλαδή οι εργάτες συνέχισαν μόνοι τους την παραγωγή για να εκτελεστούν οι παραγγελίες που είχε αναλάβει η εταιρεία. Σκοπός της συγκεκριμένης δράσης ήταν να καταδειχτεί η βιωσιμότητα της επιχείρησης και να αποσπαστεί η δημόσια συμπάθεια προς τους εργάτες. Το 1972, η Βρετανική κυβέρνηση αποφάσισε τελικά να κρατήσει δύο από τα ναυπηγεία της εταιρείας [στΜ].